

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

ДЕЙНИЧЕНКО В.Г.

ПЛАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ГРУПОВОЇ ФОРМИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Інтерес до групових форм навчання, що спостерігається останнім часом, пов'язаний, насамперед, з переорієнтацією освіти на особистість дитини, її розвитком як суб'єкта навчальної діяльності, підвищенням рівня реальних навчальних можливостей.

Вивчення стану впровадження групових форм організації навчально-пізнавальної діяльності школярів у практику роботи вчителів середніх загальноосвітніх шкіл (опитано 144 особи) дає змогу зробити висновок про те, що групова робота, в цілому, здобула схвалення й використовується в шкільній практиці, оскільки дає вчителям можливість враховувати відмінності в здібностях, рівнях розумового розвитку, способах діяльності учнів, рівнях знань, інтересу до предмета, навчання тощо. Одночасно майже 30% учителів застосовують групові форми роботи на уроках епізодично або зовсім не організують групову роботу. Основними причинами такого становища, на думку респондентів, є брак часу для підготовки дидактичних матеріалів, відсутність методичних рекомендацій щодо планування, організації й проведення групової роботи, побоювання списування та зайвого галасу на уроці.

Разом з тим аналіз практики організації групових форм навчання засвідчує, що застосування групової роботи в навчальному процесі дає змогу вирішувати найважливіші завдання, від яких залежать як навчальні успіхи, так і формування особистості учня як суб'єкта навчально-виховного процесу. Тому раціональне планування, проектування вчителем цієї форми роботи на всіх етапах навчального процесу допоможе віднайти можливості підвищення його ефективності.

Аналіз основних досліджень та публікацій засвідчує, що досі не існує єдиного підходу до визначення сутності групової навчальної діяльності, на це вказують і вчені: В. Лозова, І. Унт, О. Ярошенко та інші.

Найчастіше визначення групової форми навчальної діяльності автори дають на основі: теорії спілкування (М. Скаткін [12, с. 235], А. Мудрик [8, с. 74]); врахування характеру взаємовідносин між суб'єктами навчання (В. Котов [5, с. 37], О. Ярошенко [16, с. 25]); кількісних та змістовних ознак (В. Оконь [9, с. 144], І. Унт [13, с. 16]) тощо.

Аналіз наукових досліджень [1; 7; 11; 14; 16] дає змогу розглядати групу роботу як спосіб організації навчальної діяльності школярів, за якого для певної групи школярів ставиться єдине завдання навчально-пізнавальної діяльності для сумісного розв'язання.

Значний внесок у розробку теорії організації групових форм навчальної діяльності зробив І. Чередов, за концепцією якого групові форми роботи поділяються на *парні*, що мають характер взаємонавчання; *бригадні*, за яких спеціально сформовані тимчасові групи з п'яти-восьми учнів виконують певне завдання; *ланкові*, що передбачають організацію навчальної діяльності постійних груп школярів шляхом включення групи учнів у спільне планування навчальної діяльності, сприйняття й усвідомлення інформації, обговорення, взаємоконтроль; *кооперовано-групові* форми вимагають розподілу учнів класу за групами для виконання кожною з них частини загального завдання і застосовуються за умови вивчення матеріалу, який має великий обсяг; *диференційовано-групові* форми навчальної роботи передбачають організацію роботи груп учнів з різними навчальними можливостями (контакти між членами однієї групи обмежені, їх об'єднують лише єдині види завдань, складені відповідно до навчальних можливостей); *індивідуалізовано-групова* – додаткова форма навчальної роботи, що включається в процес навчання на нетривалий час і дає змогу корегувати навчальну діяльність окремих учнів, не знижуючи темпу роботи всього класу, що потребує виділення кількох учнів (одного-двох) для виконання спеціальних самостійних завдань або додаткової роботи з учителем, тоді як клас працює над єдиним завданням [14; 15].

Головною ознакою групової навчальної діяльності вважається конструктивне співробітництво учнів, що перетворює їх в активних суб'єктів власного учіння [16, с. 25]. За цих умов учитель виступає як непомітний диригент, який планує, опосередковано керує та спрямовує роботу груп, уміє вчасно почути, помітити, виправити, підтримати кожного учня, організувати співпрацю дітей [11, с. 79–86].

Метою статті є наукове обґрунтування можливостей групового способу організації навчання в розвитку навчальної діяльності школярів.

Усі дослідники групових форм роботи (М. Віноградова, Х. Лійметс, К. Нор, І. Первін, І. Чередов, О. Ярошенко та інші) єдині в думці, що ефективність використання групової навчальної діяльності залежить від її раціонального планування й організації, що потребує, насамперед, уміння вчителя застосовувати цю форму роботи:

1) залежно від мети уроку, особливостей навчального матеріалу обґрунтовано вибирати форму (однорідна, диференційована) і вид групової роботи (парна, бригадна, ланкова, кооперовано-, диференційовано- та індивідуалізовано-групова);

2) правильно формувати групи (з дотриманням психологічної сумісності представників однієї групи та наявності у складі малих груп не менше ніж 50% учнів, які здатні на належному рівні здійснювати навчальні дії): враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей; міжособистісні стосунки, їх бажання спільно працювати над розв'язанням навчальних завдань; попередню підготовку учнів (сформованість навичок самостійної роботи, вмінь роботи в групі); потенційні можливості для успішної спільної діяльності, особистісні якості учнів (зарозумілість, пихатість, сором'язливість, балакучість тощо);

3) опановуючи структуру уроку, диференціювати завдання за рівнем складності, обсягом відповідно до особливостей груп учнів, розробляти відповідні інструкції щодо їх виконання та пам'ятки для спрямування групової роботи; прогнозувати міру вчительської допомоги групам учнів;

4) вчити школярів співпраці, тобто узгодженому виконанню групових завдань в умовах дискусії, взаємодопомоги, підтримки і взаємоповаги, забезпечувати позитивне ставлення учнів до групової роботи тощо.

Вимоги результативності навчання потребують наукової розробки шляхів оптимальної організації навчальної діяльності школярів в умовах групової роботи, тобто раціональної організації, яка враховуватиме і нівелюватиме всі "слабкі" сторони цієї форми. У першу чергу йдеться про глибоке вивчення індивідуальних особливостей учнів та їх урахування під час організації роботи груп учнів зі схожими характеристиками.

Діагностика рівнів сформованості навчальних можливостей школярів дає змогу провести умовний розподіл учнів на типологічні групи з високим, достатнім та елементарним рівнем, що є необхідною умовою формування групової навчальної діяльності з метою оптимізації процесу навчання, оскільки завдяки цьому полегшується комплектування малих навчальних груп учнів, збільшується ймовірність створення працездатного групового суб'єкта навчання, що діє в межах класного колективу, зводиться до мінімуму можливість створення малодієвих дифузних груп (А. Петровський, І. Чередов, В. Шпалінський, О. Ярошенко).

Важливою умовою нормального функціонування будь-якої малої навчальної групи, на думку вчених, є також оптимальна кількість її членів. Аналіз практики організації групової роботи вчителями середніх загальноосвітніх шкіл (опитано 144 особи) свідчить, що вчителі дисциплін природничо-математичного циклу, як правило, комплектують групи з чотирьох учнів (47,6%), майже не використовують парну роботу (4,8%). Учителі предметів гуманітарного циклу більше варіюють кількісний склад груп: 21,1% формують групи із шести-восьми учнів, парну роботу використовують 26,3%.

Організація роботи малих навчальних груп учнів здійснюється з огляду на визначену специфіку групової роботи (Х. Лійметс, І. Первін, І. Чередов та

ін.), що включає розподіл та обмін діями між школярами, зорієнтованими на планування способів виконання сумісної діяльності з розв'язання пізнавального завдання (проблеми); спілкування, співробітництво, взаємодопомогу; вироблення системи оцінок, контроль за результатами діяльності, рефлексію, що забезпечує усвідомлення основних етапів розв'язання проблеми, особливостей організації роботи учнів у мікрогрупах.

Розглядаючи різні способи організації групової роботи (сумісні зусилля учнів, спрямовані на досягнення певної мети; поєднання зусиль учнів тільки для виконання незначної частини роботи тощо), можна визначити загальну структуру групових занять учнів, що містить, як правило:

- вступну частину: постановка пізнавального завдання, інструктаж про послідовність роботи, розподіл дидактичного матеріалу по групах;

- безпосереднє здійснення групової роботи за етапами [8, с. 103]:
 - 1) учням надається докладна інструкція, що містить алгоритм стандартних дій про послідовність роботи групи: знайомство з матеріалом, планування роботи, розподіл завдань усередині групи, індивідуальне виконання, обговорення. Впродовж декількох уроків (п'ять-шість у 5-му класі та три-чотири у 8-му) ці прийоми засвоюються;
 - 2) учням пропонують більш складні, але стандартні прийоми міжрольового спілкування в групі (краще висловлюватися всім членам групи чи найбільш сильним учням; доцільно повторювати загальний висновок чи ні, тощо);
 - 3) повідомлення найбільш складних прийомів, необхідних у міжрольовому спілкуванні, надання інструкції: уважно вислухати відповідь товариша, оцінити її повноту; звернути увагу на логіку викладання матеріалу; встановити, чи вміє товариш ілюструвати відповідь конкретними прикладами, фактами; тактовно виправити помилки; внести доповнення; обґрунтувати оцінку відповіді;

- заключну частину (звіти про результати роботи в групах, аналіз виконання пізнавального завдання, загальний висновок про роботу і досягнення кінцевого результату в розв'язанні пізнавального завдання).

Дослідники (А. Бенно, М. Виноградова, В. Кинитц, В. Оконь, І. Первін та інші) наголошують, що, застосовуючи групову форму навчання, вчитель повинен не тільки методично спрямовувати діяльність груп, регулювати їх темп роботи тощо, а й добре володіти методикою визначення завдань для групової роботи: загальних для всіх груп і диференційованих; основних, що передбачено програмою, і додаткових, підвищеної складності. Розв'язання завдань має потребувати розумових зусиль задля розвитку мислення й водночас відповідати реальним навчальним можливостям учнів.

Для групової роботи найбільш оптимальним є навчальний матеріал, що підлягає розподілу на частини, містить проблемну ситуацію і дає змогу підбити загальні підсумки [2; 3; 9].

Аналіз і узагальнення передового досвіду з питань організації групової роботи школярів (В. Котов, Х. Лійметс, В. Лозова, А. Мудрик, К. Нор, О. Пехота, О. Савченко, Г. Цукерман, І. Чередов, О. Ярошенко та ін.) засвідчують, що групова навчальна діяльність школярів може застосовуватись на всіх етапах процесу навчання завдяки необмеженим можливостям для спілкування, що включене в структуру групової діяльності як необхідна умова його здійснення. Доведено, що групова робота знаходить своє застосування в розв'язанні майже всіх основних дидактичних проблем [6, с. 27–30]: у вивченні нового матеріалу, що створює передумови для аналізу суб'єктного досвіду кожного учня й утворює наочно-почуттєву опору для формування понять; у виконанні вправ у групі, що забезпечує швидкий зворотний зв'язок і зростання пізнавальної активності учнів; у тематичному і заключному повторенні навчального матеріалу, що сприяє мобілізації, систематизації знань школярів і має більший особистісний сенс для кожного учня у складі групи.

Можливість ефективного застосування групової роботи на всіх етапах процесу навчання дає змогу прогнозувати, планувати міру вчительської допомоги групам учнів зі схожими особливостями.

Висновки. Застосування групових форм роботи в навчальному процесі вимагає від учителя додаткових зусиль і витрат часу: здійснити відповідне тематичне планування, розробити структуру проведення занять, скласти варіанти завдань для групової роботи, що передбачає добір літератури, консультування лідерів малих груп, здійснення загального контролю за навчанням у малих групах тощо. Разом з тим групові форми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів широко використовуються вчителями в практиці роботи сучасної школи, адже дають змогу реалізовувати особистісно орієнтовані технології навчання.

Отже, організація групової роботи має велике значення для вирішення актуальних завдань щодо розвитку дитини як суб'єкта навчальної діяльності, проте потребує пошуку нових технологій розв'язання проблеми.

Література

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация педагогического процесса: (В вопросах и ответах) / Ю.К. Бабанский, М.М. Поташник. – К. : Радянська школа, 1983. – 287 с.
2. Бенно А. Об организации групповой работы и выборе заданий для нее / А. Бенно // Советская педагогика и школа. – Вып. VI. – Тарту : ТГУ, 1972. – С. 93–104.
3. Виноградова М.Д. Коллективная познавательная деятельность и воспитание школьников: из опыта работы / М.Д. Виноградова, И.Б. Первин. – М. : Просвещение, 1977. – 159 с.

4. Дейніченко Т.І. Теорія і практика диференціації в груповій роботі / Т.І. Дейніченко // Сучасні проблеми дидактики : зб. наук. праць / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2003. – С. 178–186.

5. Котов В.В. Формы коллективной учебной деятельности и их воспитательное воздействие на старших школьников / В.В. Котов // Нравственное воспитание школьников в коллективе. – Л., 1970. – С. 48–63.

6. Лийметс Х.Й. Групповая работа на уроке / Х.Й. Лийметс. – М. : Знание, 1975. – 64 с.

7. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.

8. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников / А.В. Мудрик. – М. : Педагогика, 1984. – 112 с.

9. Оконь В. Основы проблемного обучения / В. Оконь. – М. : Просвещение, 1968. – 208 с.

10. Петровський А.В. Соціальна психологія / А.В. Петровський, В.В. Шпалінський. – М. : Просвещение, 1978. – 222 с.

11. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О.М. Пехоти]. – К. : А. С. К., 2001. – 256 с.

12. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. / М.Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.

13. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И.Э. Унт. – М. : Педагогика, 1990. – 192 с.

14. Чередов И.М. Система форм организации обучения в советской общеобразовательной школе / И.М. Чередов. – М. : Педагогика, 1987. – 152 с.

15. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе: книга для учителя / И.М. Чередов. – М. : Просвещение, 1988. – 160 с.

16. Ярошенко О.Г. Педагогічні основи групової навчальної діяльності школярів (на матеріалі вивчення хімії) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / О.Г. Ярошенко. – К., 1998. – 33 с.

ДМИТРЕНКО К.А.

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК БАЗОВА УМОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективність педагогічного процесу в початковій школі значною мірою залежить від особистості вчителя. У зв'язку з цим сьогодні набуває значної актуальності проблема правильної підготовки вчителів, формування їх професійних якостей особистості. Сьогодні ставить перед учителем початкової школи ряд вимог до особистості педагога, які в педагогічній науці визначаються як професійно значущі особистісні якості. Саме вони характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторони особистості, мають великий